

ZSÁVOLYA ZOLTÁN

Bekezdések egy önéletírásról

Czigány Lóránt: Ahol állok, ahol megyek

Kortárs Kiadó, 1998

Az 1990-es évek most már feltehetően (és jóvátehetetlenül) olyan időszakként vonulnak majd be a magyar irodalomtörténetbe, amelyikben a politikai átalakulással kapcsolatos állásfoglalásoké a főszerep, s az írók – vérbeli elbeszélők és nagy regények szerzői is – sokszor inkább az aktualitásokra látszanak figyelni, mintsem esztétikailag maradandó műveikre. Természetesen jó okuk van erre: az esszéisztikus-publicisztikai tisztázó szándék elől csak 1989/90 táján hárultak el teljességgel az akadályok, így pedig akkora tér nyílt meg, hogy azt telebeszélni még csaknem egy évtized sem volt elég. Mondja is mindenki a magáét, az ominózus „negyven évhez” (ami mára már szinte ötven...) kapcsolódó belátásoknak, tanulságoknak, sőt: az évszázados történelmi tapasztalatoknak, kulturális megfontolásoknak a mozgósítása megy végbe, és pedig nyilvánvalóan a jelen jobbá tétele érdekében, továbbá nemritkán a jövőféltés indulatától megáldva-megverve. Alapjában véve jó mulatság ez, csakhogy azon is elgondolkozik néha az ember, hogy milyen szívesen olvasna inkább megint valami átütő, ahogy kifejezni szokás: vérbő prózát. Valami korszakosat, az sem lenne baj, ha az a korszakos valami éppenséggel a korszakról is szólna... Informális csatornákon keresztül ugyan terjed annak a híre, hogy újabb *opus magnum*ok vannak készülöben, ez azonban – néhány elszórt regényrészlet valamelyest megfogható „ígéretétől” eltekintve – jobbára a legendák birodalmába tartozik egyelőre.

Ilyen körülmények között, irodalmunknak ebben a várakozó helyzetében sajátos módon a nem elsődlegesen regényként viselkedő elbeszélői-értekezői struktúrák adják meg a sodró epika élményét. Voltaképpen mindegy, szépíró vagy irodalmár tollából származnak-e, megegyeznek abban, hogy dokumentumértékükön, az egyébként már önmagában is érdekesítő szolgáltatói-adatközlői szinten jócskán felülemelkedve, akkora szépirodalmi erővel rendelkeznek, amekkorán ugyan – szerzőik eddigi teljesítményét ismerve – távolról sem kell csodálkozni, de amekkorát a műfaj (az életrajz, a memoár) maximumát feltételezve sem várna már el tőlük az olvasó. Élvezetesen lírai, egyúttal drámaian intenzív hivatkozási

alapként elsősorban a költő-történész Kovács István munkáját, *A gyermekkor tündökletét* kell itt megemlíteni, ami pedig az irodalmárokat illeti, az egyik legsikerültebb, legátütőbb példa kétségkívül Czigány Lóránt *Ahol állok, ahol megyek* című önéletírása, amely Kovács István könyvéhez hasonlóan szintén a gyermek- és kamaszéveket tárgyalja elsősorban (hozzávéve az 1956-ig, tehát a huszonegyedik életévéig terjedő időszakot is), ám attól eltérően csak az alcímben jelzi témaválasztásának időmeghatározottságát. Kovács István címadása is „költői” (mellesleg az általa használt pontosítás, a *Korai önéletrajz* sem szokványos megjelölés), Czigány Lóránt esetében azonban mintha éppen az alcím – *Magyarországi tanulóéveim* – már-már filológiai szigorúsága adna magának a címnek irodalmi többletet, amely így mintegy emblémájává, gondolati foglalatává válik mindannak, amit a kötet összességében nyújt. Nevezetesen: dinamikát és a statikus figyelem elmélyülésének pillanatait egyszerre, szervesen egymás mellé helyezve; cselekményes, fordulatos, izgalmas életposzt, emellett kulturális háttéranyagot, történeti és esztétikai adalékokat, eszmefuttatásokat, állásfoglalások rendszerezését, helyenként kész tanulmánybetéteket. Egy személyiség formálódásának egymást követő állomásait, az őket összekötő út, a mozgás valóságos képével együtt, valamint az erre való egyéni rálátás jelenben rögzített nézőszögét. A tizen-huszonéves fiatalembert meg az őt bemutató, értékelő-értelmező hatvanas Czigány Lórántot. Az első pillanatban akár még talányosnak is érezhető *Ahol állok, ahol megyek* cím tehát ilyesformán oldandó fel: „Íme, a következő tapasztalatok, iskolák *jártak belém*, [egyébként, nem utolsósorban a megtörténtek kapcsán] ez és ez a felfogásom.” Valahogy így ragadható meg az ugyancsak életszerető filológus bő első két évtizedét tárgyaló kvázi-énregény sugallata, így összegezhető a tartalma. A könyv egésze megfelel ennek a kettős szemléleti bázison nyugvó szerkesztésnek.

Remekbe szabott egyéniség jelenik meg a cselekmény, a történések hőseként is. Ez a valaki nincs persze híján az úgynevezett „egészséges önértékelésnek”, azaz meglehetősen tudatában van kvalitásainak, ami a kisgyerek, az iskolás fiú családi státusát és szellemi kalandjait illetően először kissé eltúlzottnak látszik, azonban ahogy megnyugtató módon mindinkább fény derül a visszatekintő következetességére, úgy tűnik el fokozatosan az ezzel kapcsolatos averzió. Ugyanis már a szegedi egyetemista – az adott körülmények között is átlagon felüli – teljesítménye (a III. számú egység hét fejezete tárgyalja ezt a korszakot) elegendő alapot ad a főhajtáshoz egy kivételes aktivitású, környezetét plasztikus élességgel látó és láttató intellektus előtt. Az ötvenes évek magyarországi univerzitásának pontos leírása igen jelentős teljesítmény, amely nem jöhetett volna létre a korabeli – jó értelemben vett – *totalis részvétel* és átélés nélkül. A teljes olvasói élményhez azonban az egész ábrázolás mögött minduntalan felsejlő folytatás: az oxfordi, londoni diák meg a kaliforniai professzor

tapasztalatvilága is hozzátartozik. Az értékelő, bemutató hang megfelelő öniróniát is hordoz, tehát hangsúlyozottan azé a Czigány Lóránté, aki nemcsak mindezen ismeretek és szemléleti horizont fényében beszél el egykori énjének és környezetének történetét, hanem ezt a komplex együttest állandó, folyamatos jelleggel ténylegesen alá is veti Nyugaton véglegesedett kontrolljának. Bármekkora távolságban helyezkedik is el, mondjuk, a tutori rendszer a magyar felsőoktatás „emelt szintű középiskolájától”, a szegedi egyetem szférájával mutatja a legtöbb genetikai rokonságot a Czigány által felidézett mikrouniverzumok közül, így aztán a valamikori kaliforniai professzor összegző-értékelő, általános megállapításai ennek az életszakasznak a tényeinél, megfontolásainál érvényesülnek a legszerveesebben. Az is érthető – bár az olvasó némileg didaktikusnak találja –, hogy ez az abszolút „egyetemi lény” szinte minden kis gyerekkori gézengúzóságában saját majdani nagyszerűségét igyekszik előképszerűen megpillantani. Ámbár „a nép államának gimnáziuma”, az ötvenes évek elejének magyarországi középiskolája így is képes lekötöni a figyelmet (II. rész). Ugyanez nem mondható el teljességgel az I. rész, tehát a legkorábbi időszakot tárgyaló fejezetek kapcsán. Itt a Sátoraljaújhely–Gyöngyös viszonylatában lezajlott rokoni bonyolódást néhol meglehetősen nehéz – s olykor talán nem is érdemes – követni. Mindenesetre regényíróknak is becsületére válna a variációs ismétlésnek, az elbeszélői másként-újraindításnak az a fogása, amelyet Czigány Lóránt a II. rész elején alkalmaz (*Újra a kezdet*, tudniillik: Sátoraljaújhely).

A vissza-visszaütalások és elővételezések lehetőséget adnak esszéisztikus elrugaszkodások beiktatására is, amelyek az egyéni átélések és történések összefüggésében egyetemes érvényű gondolatokhoz kötődnek. Így vetődik fel, mindjárt a bevezető sorokban, az önmegismerés lehetőségességének kérdése, igénye. Czigány nem hisz a saját személyiség(é)re irányuló értelmi erőfeszítés objektívitasában, úgy véli, bár „...kétségtelen, hogy mindenkiben létezik törekvés az igazság megismerésére, ezt a törekvést az ész ügyesen alárendeli a túlélés hétköznapi érdekeinek”. Ennek ellenére (és: ennek ellenében) vállalkozik tehát önéletírásának összegző kísérletére, gesztusát már csak eme, az olvasót kitüntető, illúziótlan, becsülendően őszintének látszó vallomás vagy belátás-közlés alapján is értékelnie kell a nem kizárólag tájékozódni, hanem az olvasmányélmény átélése közben saját lényével, emberségével is szembesülni kívánó befogadónak. Merthogy a Londonban élő magyar professzor munkája ilyen számvetésre is készítheti az embert. Ráadásul Czigány, noha következetesen kerül a pátozst, kulturálisan mindenképpen tradíciótiszteletre, értékörzésre rendezkedik be. Igaz, helyenként fanyar irónia, némi frivolitás, egy kevés rezignált gunyorosság is keveredik soraiba, de ez csak a vitathatatlanul hatalmas szellemi bázis következménye, és inkább a letisztult bölcsesség működését érdemes tetten érni benne,

mintsem elrugaskodott bíráló, ostorozó, kioktató szándékot feltételezni. Ami persze nem jelenti azt, hogy az Oxfordot, Londont, Kaliforniát megjárt magyar értelmiségi párhuzamain, összevető figyelmeztetésein ne kellene elgondolkozniuk az itthon maradottaknak. Példának okáért az egyszerű névhasználat jogának taglalásából kiindulva Czigány Lóránt a közép-európai, poroszos típusú „mindenható állam” olyan érzékletesen lesújtó képét festi, hogy az ember valósággal feltámadni érzi magában a több „civil kurázi” utáni vágyat...

A szeretet, a szülőföldre való oda- és visszafigyelés azonban végig legalább olyan fontos az önéletírásban, mint a kritikai attitűd. „Magyarországi tanulóéveire” nem egyszerű nosztalgiával, hanem inkább az értelmi-érzelmi *máig-birtoklás* intenzív állapotában emlékezik az író. Annak hangsúlyozása, hogy – a helyi nyelvhasználatnak megfelelően – Sátoraljaújhelyben és nem -újhelyen született, továbbá az ehhez a településhez meg a másik, számára meghatározó kisvároshoz, Gyöngyöshöz fűzött eszmefuttatások gazdag, részben a gyermekkor idején szerzett, részben később tudatos filológiai munkával kiegészített ismeretanyaga arra utal, hogy a szerző lélekben soha nem szakadt el pátriájától, szakmai értelemben pedig valójában soha nem lépett ki annak kulturális hagyományrendjéből. Mint tudható, Angliába kerülve „egy ideig az a gondolat is megkísértette, hogy angol irodalommal foglalkozzék, de Cs. Szabó László, Szabó Zoltán és Iványi-Grünwald Béla hatására és ösztönzésére végül is kitarzott anyanyelve irodalma mellett”. És a kutatói-értelmezői életmű, életforma háttérsugárzása, a tudós átható figyelme, pontossága ott érezhető az önéletírás egész kialakításában, szerkesztettségében. Oxfordi magyar irodalomtörténetének monumentalitásából, megbízhatóságából, megnyugtató-színes stílusából sokat áthoz Czigány Lóránt mostani vállalkozásába is. Emellett a szó legmagasabb rendű értelmében olvasmányos a műve: intellektuálisan leköti, fogva tartja azt, aki kézbe veszi, és humorával, nagyvonalú szellemiségével, helyenként szabadszájúságával (vö. Joszif *Összevisszaszarjonovics* Sztalin) szórakoztatja is.

Ám az *Ahol állok, ahol megyek* igazi jelentősége – minden precíz, sőt (az ötvenes évekre vonatkozóan) döbbenetes elemzése-diagnózisa ellenére – a szorosan vett *szakmai személyiségrajzban* áll. Ez az a „regénymotívum”, ez az a „cselekményszál” ebben az epikus örvénylésben, amely a variációs ismétlések közül a leggyakrabban és a legérdekesebben jön elő; egyforma intenzitással mindenütt, merüljön fel bár a kezdeti olvasás és betűvetés, az elemi iskolai fogalmazásoknak a bevezetés–tárgyalás–befejezés hármassága alapján történő kidolgozása, a szinte még gyermekfővel végiggondolt *Tragédia*-értelmezés, a középiskolai paródiák vagy a Szegedi Egyetem szerkesztőségében szorgoskodó „kisbekuss” tevékenysége. Ha ezek némelyike (különösen a Madách-alkotás nagyon korainak, majdnem koraérettnek

tetsző vizsgálata) csodálkozásra készíthet is bárkit, vagy már-már hajlandóság mutatkozna az Adyt kipellengérező jelenetsor átlapozására, nem szabad elfeledkezni arról, hogy ezek az egyre jelentősebbé váló írói, irodalmári fegyvertények nem másnak, mint a *The Oxford History of Hungarian Literature* megalkotójának szellemi fejlődését mutatják a legkorábbi időkben. S ha Czigány Lóránt irodalomtörténeti műve a maga nemében páratlan összegzés, akkor önéletírásának szintén vastkos kötetét bizonyos szempontból még jelentősebb teljesítménynek tekinthetjük, hiszen ez utóbbi a szakmai igényesség határozott, nem lankadó érvényesítése mellett szerzőjének nagy formátumú személyiségét is megmutatja.